

ÕPETAJA IGA LIIGUTUS VÕIB NÄIDATA PROBLEEMI

Krista Mihkels. Keel, keha ja kaardikepp: õpetaja algatatud parandussekventsides multimodaalne analüüs. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 16. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013. 241 lk.

Krista Mihkelsi väitekiri käsitleb õpetaja algatatud parandusi eesti algkoolitundides. Materjaliks on 440 minutit videosalvestusi 1., 2. ja 4. klassi tundi, kus kokku leidis 264 parandussekventsi. Uurimus annab ülevaate verbaalsetest parandusalgatustest, kuid põhirõhk on mitteverbaalsete vahendite analüüsil nii rangelt parandussekventsi osana kui ka selle lähiümbruses. Täpselt vaadeldakse kehahoiakut ja liigutusi paranduse jooksul, selle eelpositsioonis ning lahenduses. Väitekiri jõuab intrigeeriva järelduseni, et koolitunnis ei määragi suhtlusüksusi niivõrd keelelised tegevused kui osalejate kehaline orientatsioon: näiteks võib probleemile osutada see, kui õpetaja vastuse lõppedes kummargile jääb, aga ka see, et kaardikepp ei liigu edasi järgmise ülesande juurde. Mitteverbaalsete vahenditega võib parandusprotsessi nii alustada kui lõpetada.

Multimodaalne suhtlusanalüüs on viimasel aastakümnel kiirelt arenenud uurimissuund, mis keskendub sellele, kuidas kehaline tegevus mõjutab voo- vahetust ja vooehitust. On leitud, et näiteks žestide abil saab voo endale võtta ning seda enda käes hoida, et lauseid võib lõpetada liigutusega ning et vastaskõneleja pilk või selle puudumine võib mõjutada voo kulgu. Käesolev uurimus näitab, kuidas ühes kindlas tegevustüübis – klassiruumisuhtluses – võib vastaskõneleja parandamist algatada multimodaalselt, st nii sõnalis, kehalisi kui ka materiaalseid vahendeid kasutades. Sellega seoses on kummastav, et väitekiri on üles ehitatud

traditsiooniliselt sõnakeskselt ja lähtub pigem vestlus- kui tegevusuuringutest. Klassikaline vestlusanalüüs võib küll olla keeleteadlastele kõige lihtsamini arusaadav meetod, kuid multimodaalsete mikrouuringute juured on ka tugevasti etnometodoloogias. Samas nõuab vestlusanalüüs uurijalt tugevaid tehnilisi oskusi detaile märgata ning nende põhjal osalejate seisukohale vastavat täppisanalüüsi teha. Fookus on kvalitatiivsel arusaamisel, suhtluse kogu rikkuse arvestamisel, mitte juhtude kokkulugemisel ja grupeerimisel. Väitekiri on küll ka tabeleid erinevate esinemuste kohta, kuid kaitsmisel toonitati nende teisejärgulist rolli.

Näost-näkku suhtluse edasiandmiseks kirjalikus tekstis on paradigma-siseselt kujunenud teatud konventsioonid, mis keerulise kolmemõõtmelise ja ajas pidevalt muutuva situatsiooni kahemõõtmelisel kirjalikul dokumenteerimisel abiks on. Suur osa olulistest suhtlusdetailidest on visuaalsed ning neid on ilmselt ka kõige otstarbekam visuaalselt edasi anda, kas või tingmärki-dega. Omakorda lisab keerukust uurija-eetika, mis ei luba osalejate identiteeti avaldada ja mis teeb piltide lisamise pea mõttetuks, kui ei ole kasutatud leebet maskeerimistehnikat. Kuigi eelkäijate väljatöötatud konventsioonid ei tarvitse esmapilgul meeldida, on siiski kasulik neist õppust võtta, sest multimodaalse suhtluse uurijale on transkriptsioon oma töötulemuste edastamisel vähemalt sama tähtis kui murdeuurijale foneetiline transkriptsioon. Samuti on teretulnud uudsed lahendused, mis visualiseeriksid eri suhtlusmodaalsuste koordineerimise ajas. Korduvad sõnalis- kirjeldused, mida on ohtralt kasutatud käesolevas väitekiris, ei ole nähtava käitumise edasiandmiseks parim moodus. Need jäävad sageli ebamääraseks, võtavad palju ruumi ning lugemis-

vaeva, samas kui ajaline mõõde (liigutuse täpne algus või lõpp) võib üldise infomüra sisse kaduda. Selgus, täpsus ja lugejasõbralikkus peaksid olema materjaliesituse võtmekriteeriumid.

Parandusmehhanismi on põhjalikult uuritud vestlusanalüüsi algusaastatest alates, eriti inglise keeles, aga viimasel ajal ka kultuuriüleselt. Sellest vaatenurgast on väitekiri eestikeelsest parandusprotsessist igati tervitatav. Muuhulgas on maailma uurijad leidnud olulisi erinevusi parandusmehhanismi toimimises eri tüüpi situatsioonides. Näiteks on väidetud, et õpetussituatsioonis tuleks vahet teha kaht tüüpi paranduste vahel: üks on vestluse ehitamise universaalne meetod (ingl *repair*) ja teine situatsioonist ning teadmiste ebavõrdsusest tulenev ühe osapoole õigus teist mingis tegevuses korrigeerida (ingl *correction*). Esimene puudutab laiemalt igasuguseid parandatavaid (sh ka halvasti kuulnud) kõne elemente, teine kindlate kriteeriumide järgseid vigu. Nende kahe eesmärgi teenistuses toimuv suhtlus on süstemaatiliselt erinev. Käesolev väitekiri on need kaks asja kokku arvestanud ning tulemused on paljuski seotud selle valikuga.

Lähtuvalt paranduse laiemast mõistmisest on väitekirjas klassiruumi kvalitatiivselt eripärasteks parandusalgatusteks arvatud *eelmise voo tühistamine* ja *lahenduseni juhtivad parandusalgatused*. Need algatustüübid on otseses seoses ühe osapoole rollilise ja epistemiilise üleolekuga antud kontekstis. Ka tavavestlusest leiab sarnaseid järjen-deid, juhul kui üks pool arvab endal olevat õiguse teise teadmistes kahelda. Ühe olulisema leiuna on töös esile tõs-

tetud see, et paranduse võib õpetaja algatada enne vooruvahetuskohta. See positsioon on argivestluses üldiselt reserveeritud kõneleja enda parandusalgatusteks. Teise kõneleja parandusalustus voo keskel on põhimõtteliselt võimalik juhtudel, kui too usub end üsna täpselt teadvat, kuhu voo teel on. Seda on eriti sageli võimalik uskuda õpetajatel, kui nad kuulavad õpilase vastust selgelt piiritletud ülesandele, samas kui tava-suhtluses on määramatus voo arendamisel väga palju suurem. Kõnelejal on seal rohkem valikuid teema arendamiseks ja isegi vahetamiseks. Parandusalgatus enne vooruvahetuskohta tundub seega samuti olevat tingitud klassiruumi rollijaotusest ja tegelikult kaht tüüpi paranduse kokkupanekust.

Väga huvitav on erinevate mitteverbaalsete parandusalgatuste analüüs. Näiteks käežestid, peakallutus või ka tardumine võivad näost-näkku klassisuhtluses algatada vea paranduse. Ka võivad mitteverbaalsed signaalid ennetada verbaalset parandusalgatus, mis viib algatusaja voo ettepoole ning kergendab ka enese-parandust. Paranduse edukat läbiviimist võib omakorda markeerida kehaasendi vms taastamine paranduseelsesse olukorda. Selliste keeleväliste vahendite arvestamisega avas Krista Mihkelsi väitekiri uue tee eesti keeleteaduses ning alustas vestluse põhimehhanismide uurimist näost-näkku suhtluse multimodaalses kontekstis. Loodetavasti näeme siin peagi põnevaid lõimumisi Tartu semiootikutega.

LEELO KEEVALLIK